

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ORTA GELİR TUZAĞI: LİTERATÜR TARAMASI

Dilek TOK

Sakarya Üniversitesi, İktisat Bölümü Arş.Gör.Dr., dilektok@sakarya.edu.tr

Meral UZUNÖZ

Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü Prof.Dr., meral.uzunoz@gmail.com

Başvuru Tarihi/Application Date: 17 Ocak 2019

Kabul Tarihi/Acceptance Date: 14 Ekim 2019

ÖZET

Bu çalışma geliştirmekte olan ülkelerde orta gelir tuzağıyla ilgili yayımlanmış çalışmaların incelenerek bu çalışmalardan elde edilen bilgilerin sistematik derlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili 105 yayına ulaşılmış olup araştırmaya dahil edilme kriterlerine göre 31 yayın çalışma kapsamında incelenmiştir. Orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçemeyen ülkelerin ortak yapısal özellikleri arasında düşük beşeri sermaye, düşük teknoloji ve AR-GE yatırımları, yetersiz fiziki ve ileri altyapı yatırımları, yüksek yolsuzluk, yüksek enflasyon, yüksek bağımlılık oranı belirlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde orta gelir tuzağıyla ilgili çalışmaların sistematik olarak derlenmesi ile geliştirmekte olan ülkelerin yüksek gelir grubuna ulaşabilmelerini sağlayacak dinamikler belirlenmiştir. Bu dinamiklerin gelecekte yapılacak çalışmaların çerçevesini oluşturma ve alınabilecek önlemlerin belirlenmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Orta Gelir Tuzağı, Gelişmekte olan Ülkeler, Büyüme*

ABSTRACT

This study was conducted in order to systematically examine the data obtained from these studies by examining the published studies on middle income trap in developing countries. A total of 105 publications related to subject were reached and of them, 31 were evaluated as part of the study according to inclusion criteria. Among the common structural characteristics of the countries that cannot pass from the middle income group to the high income group, low human capital, low R&G investments, insufficient physical and advanced infrastructure investments, high corruption, high inflation, high dependency ratio were determined. With the systematic review of the studies on the middle income trap in developing countries, the dynamics that will enable developing countries to reach high income group have been determined. These dynamics are expected to contribute to the framework of future studies and to determine the measures to be taken.

Key Words: *Middle Income Trap, Developing Countries, Growth.*

1. Giriş

Ekonomik büyüme süreci küçülme, büyüme ve durağan olmayı içeren lineer olmayan bir süreçtir. Düşük gelirli ülkeler hızlı büyüdüklerinde orta gelire ulaşmakta orta gelirli ülkeler ise gelir orta gelir grubunda durağan olduğunda orta gelir tuzağına yakalanmaktadır (Öztürk, 2016, s. 726). Orta gelir tuzağı gelişmekte olan ülkelerin orta gelir grubuna ulaşınca gelir düzeylerinin artmaması biçiminde tanımlanmaktadır (Zhou, Xiong, Li, & Liao, 2018, s. 1). Başka bir tanıma göre ise orta gelir tuzağındaki ülkeler sosyal ve ekonomik alanlarda düşük gelir grubunu aşmış ancak sosyoekonomik olarak yüksek gelirli ülke grubuna ulaşamamış ve uzun dönemde orta gelir grubunda yer almış ülkeler olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2016, s. 73).

Orta gelir tuzağı tanımı gelişmekte olan ülkeleri kapsamakta bu anlamda gelişmekte olan ülkelerde orta gelir tuzağıyla ilgili yapılan çalışmaların sistematik olarak incelenmesi neticesinde orta gelir tuzağının belirleyicileri konusunda genel kanı oluşturulması amaçlanmıştır. Bu inceleme gelişmekte olan ülkelerde orta gelir tuzağına yönelik yapılmış ve yayımlanmış uluslararası makalelerin gözden geçirilmesi ve bu makalelerden elde edilen bulguların sistematik olarak incelenmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu incelemeyle şu sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır:

- Gelişmekte olan ülkeler içinde orta gelir tuzağında (OGT) olan ülke(ler) var mı?
- OGT'ye yakalanmaya yol açan faktörler nelerdir?
- OGT'den çıkmayı sağlayan parametreler nelerdir?
- Gelişmekte olan ülkeler hangi politikaları uygularsa gelişme hızını artırarak yüksek gelir grubuna ulaşabilir?

Bu sorular ışığında çalışmalar incelenerek cevap bulunmaya çalışılmış ve böylece gelişmekte olan ülkelere orta gelir tuzağı riski taşıyan ülkelerin olup olmadığı, orta gelir tuzağına yakalanmamak veya tuzaktan çıkmak için yapılması gerekenler, gelişmekte olan ülkelerin yüksek gelir grubuna ulaşmasını sağlayan faktörler ve politikalar hakkında genel bir kanı elde edilmeye çalışılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışma konuyla alakalı uluslararası yayınların taranması suretiyle oluşturulmuştur. Bu kapsamda Web of Science ve EBSCO-DOAJ veri tabanlarında “middle income trap” anahtar kelimesiyle tarama yapılmıştır. Orta gelir tuzağıyla alakalı gelişmekte olan ülkelere ait yapılan çalışmalar ışığında ve 2019'dan geriye doğru yapılan tarama işleminde konuyla alakalı makale ve kitap incelemesi dikkate alınmış, konuyla alakalı kongrelerde sunulup basılmış tam metin bildiriler, derlemeler çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Web of Science'ta yapılan taramada 79 yayın ve EBSCO-DOAJ'da 26 yayın içinden gelişmekte olan ülkeler kısıtı altında Web of Science'ta 25 çalışma, EBSCO-DOAJ'da 6 çalışma belirlenmiş ve 31 çalışmanın gelişmekte olan ülkelere orta gelir tuzağına yönelik derleme ve ampirik bulguları derinlemesine incelenmiştir.

3. Çalışmaya Dahil Etme Kriterleri

Çalışma kapsamında makale ve kitap incelemelerinin seçiminde aşağıdaki kriterler baz alınmıştır:

- Gelişmekte olan ülkelere orta gelir tuzağıyla ilgili çalışma olması
- Çalışmanın tam metnine ulaşılabilmesi
- Çalışmaların 2019 ve öncesine ait olması
- Çalışmaların uluslararası nitelikte yayın olması biçimindedir.

4. Bulgular

Gelişmekte olan ülkelere orta gelir tuzağıyla ilgili derlenen çalışmalar AR-GE, teknoloji, inovasyon, eğitim, toplam faktör verimliliği, altyapı yatırımları, demografi (nüfus yapısı), dış ticaret ve endüstriyel üretim vb. değişkenler altında incelenmekte ve bu çalışmalara ait bulgular aşağıda özetlenmektedir;

Teknolojik olarak ilerlemek çok boyutlu ve ekonomik büyümeyi artıran bir süreçtir. Teknolojiyi yükseltmek ile orta gelir tuzağı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaya (Medina, 2018) göre teknolojiyi yükseltmek (teknolojik olarak ilerlemek) üç boyutlu bir süreçtir. Bu süreç şöyle ifade edilebilir; AR-GE üretimin yoğunluğundan oluşabilir, bunu teknolojik bilgi yoğunluğu, teknolojik kapasite ilerleme yoğunluğu (indeks:A) olarak tanımlamışlardır. Teknolojik bilginin çeşitliliğinden oluşabilir ve bu teknolojik ilerleme genişliği (indeks:B) olarak tanımlanmıştır. Dış ticaret, yabancı doğrudan yatırım kanalıyla bilginin uluslararası giriş çıkışından oluşabilir bu da bilgi ve teknolojinin uluslararası değişimi (indeks:C) olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda ülkelerin yüksek gelir grubuna geçebilmeleri için yüksek teknoloji ürünler üretecek endüstriyel yapının oluşturulması gerekmektedir, teknolojiyi yükseltmenin beşeri altyapısı oluşturulmalıdır (beşeri sermayenin yüksek teknolojiyi kullanabilmesi için kurum içi ve dışı meslek eğitimi verilmelidir), ulusal ve uluslararası alanda patentlerin elde edilmesi, AR-GE faaliyetleri geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, teknolojiyi yükseltmek için teknolojik ürünleri kullanabilecek ve değişime hızlı ayak uydurabilecek beşeri sermayenin yanı sıra fiziki altyapının da sağlanmış olması gerekmektedir. İnovasyon, rekabet konularıyla ilgili ülkelerin gelişme oranlarını ölçmek için kullanılan Composite İndex Yöntemi ile orta ve yüksek gelirli 42 ülkeye ait kullanılan değişkenler arasında işte eğitim, patent başvuruları, AR-GE harcamaları, AR-GE alanında çalışan araştırmacı ve teknisyenler, bilimsel makaleler, araştırma kurumlarının kalitesi, AR-GE alanında üniversite sanayi işbirliği, 25 yaş üzeri ortalama okullaşma oranı, eğitim kalitesi, eğitime ve araştırmaya ulaşılabilirlik, bilim insanları ve mühendis sayısı, internet kullanımı, gayri safi sabit sermaye yatırımı, patent başvuruları, firma düzeyinde teknoloji içselleştirilmesi, ihracat içinde yüksek teknoloji ürünlerin payı, yabancı doğrudan yatırım giriş ve çıkışları yer almaktadır. İncelenen ülkeler içinde orta gelir grubundaki ülkeler Gana, Hindistan, Endonezya, Moldova, Moroko, Filipinler, Ukrayna, Vietnam, Arnavutluk, Belarus, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Macaristan, Ürdün, Kazakistan, Malezya, Meksika, Peru, Romanya, Güney Afrika, Tayland, Türkiye iken yüksek gelir grubundaki ülkeler Şili, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan, Kore, Polonya, Portekiz, Rusya, Slovenya, İspanya, Avusturya, Belçika, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Norveç, İsveç, İngiltere, Amerika'dan oluşmaktadır.

Araştırmanın devamında bu indeksler ile gelir düzeyi arasındaki ilişkinin gücü OLS (Ordinary Least Squares) tahmincisi ile tespit edilmiştir. Orta gelir tuzağının indeks:B'de indeks:A'daki verilerden daha fazla ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma teknoloji yükseltme süreçlerinin orta gelirli ülkelerde büyüme üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Doğu Asya ülkeleri (Kore, Çin, Tayvan ve Singapur) ile Latin Amerika ülkelerinin inovasyon ve inovasyonun içselleştirilmesi konusunda mukayese eden çalışmada (Radosevic & Yoruk, 2018) sözü edilen Asya ülkelerinin teknolojinin kullanılabilir hale gelmesi için uzun zamandan beri yüksek yatırım yaptıkları, Latin Amerika ülkelerinde ise AR-GE harcamalarının gerçekleştirilmesinin maliyeti yüksek olduğundan bu alanlarda yatırım yapılması zorlaşmaktadır.

Latin Amerika ülkeleri ile Çin'in ekonomik yapılarının incelendiği çalışmaya (Paus, 2009). göre ise Çin 21. yy'da inovasyon kapasitesini artırmayı hedeflemiş Latin Amerika ülkeleri ise ileri teknoloji ve yüksek nitelikli emeğin olmayışı, emek yoğun malların üretiminde kullanılan emeğin ücretinin yüksek olması dolayısıyla orta gelir tuzağı ile karşılaşmıştır. Çin'de ise ekonomik yükselme başlamış ve Çin'in büyümesini takiben Latin Amerika ülkeleri ile olan ticaret ve yabancı doğrudan yatırım ilişkileri gelişmiştir. Çin emek yoğun mallarda rekabetçi avantaj elde ettiğinden Latin Amerika ülkeleri Çin'den bu ürünleri ithal etmiştir. Latin Amerika ülkeleri Çin'den düşük teknoloji ürünlerin yanı sıra orta ve yüksek teknoloji ürünler (elektronik ve elektrikli ürünler, uydu alıcılar, telekomünikasyon vs) de ithal etmiştir. Son 10-15 yılda Çin özellikle elektronik endüstrisinde Latin Amerika'ya ihracatını artırdığı gibi toplam ihracat payını da artırmıştır. Latin Amerika ülkeleri Çin'den ithalat yapmasının yanında Çin'e özellikle bakır ve demir madenleri, soya fasulyesi gibi ürünler de ihraç etmiştir. Latin Amerika ülkeleri Çin'e düşük katma değerli ürünler ihraç ederken tek istisna olarak Kosta Rika yüksek teknoloji ürün (mikroçipler, Intel bilgisayarın mikro parçaları) ihraç etmiştir. Çin'in ekonomik büyümesi ve Latin Amerika ülkeleriyle ticari ilişkileri sayesinde Latin Amerika ülkelerinin büyümelerini hızlandırıp orta gelir tuzağından çıkabilmeleri için yüksek verimliliğin olduğu alanlara yatırım yapması, AR-GE ve inovasyon geliştirici politikalar uygulaması

gerekmektedir. Doğu Asya ülkelerinde toplam faktör verimliliği kapsamında yapılan başka bir çalışmaya (Gill & Kharas, 2009) göre Doğu Asya ekonomilerinde ölçek ekonomilerinden yararlanıp orta gelirden yüksek gelire ulaşan ülkeler olduğu gibi orta gelir tuzağı tehlikesinde olan ülkeler de bulunmaktadır. Orta gelir tuzağında yer almamak için başarılı AR-GE süreci ile firmalar kendi üretim markasını yaratabilir (Hyundai, Samsung gibi), diğer taraftan yolsuzluktaki artış büyümeyi engellemekte bu nedenle yolsuzluğun azaltılması ve gelir dağılımında adaletin de sağlanması gerekmektedir.

Orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkelere ayrılan bazı yapısal özelliklerinin olmasına (düşük beşeri sermaye, 65 yaş üstü nüfus az, finansal sektörün etkinlik ve derinliği düşük, kamu kurum ve politikaları daha az etkin) karşın orta gelirli ülkeler yüksek gelirli ülkelere gelir boşluğunu kapatmada düşük gelirli ülkelere daha başarılıdır (Estrada, Han, Park, & Tian, 2018). Yüksek gelire ulaşan Asya ülkelerinin başarılı olma sebepleri arasında; teknolojik ilerleme, inovasyon ile verimliliğin artması, patent başvurularının artması, inovasyonu teşvik etmede doğrudan kamu politikaları, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) ve bu işletmelerin uluslararası işbirliklerinin desteklenmesi, uluslararası mühendislik alanındaki eğitime destek verilmesi (Hyundai gibi şirketlere AR-GE harcaması için devlet destekli kredi verilmesi G.Kore'nin otomobil piyasasında da gelişimini hızlandırdı), iletişim ulaşım ve haberleşme ağlarının uluslararası hızla dolaşımına imkan veren altyapı mevcudiyeti, beşeri sermaye artışı yer almaktadır.

Orta gelir tuzağını aşmada ve yüksek gelire ulaşmada teknolojinin farklı bir yorumu verimlilik boşluğu ile analiz edilmiştir. Verimliliği yüksek sektörler; imalat, hizmet, bilgi ve iletişim teknolojileri, finans, yazılım, lojistik ve ulaşım gibi teknolojik dinamizme sahip ekonomik büyümeyi hızlandıran alanlardan oluşmaktadır. Bu alanlar modern sektör olarak diğer alanlar ise modern olmayan sektör olarak tanımlanmıştır. Teknolojik olarak geri kalmış ülkeler yüksek teknolojileri elde etmek ve uygulamayı başarırsa teknolojik olarak ileri ülkeler ile teknolojik boşluklarını kapatabilirler. Modern alanlarda teknolojik ilerleme ile kişi başına gelir arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Modern sektörde verimliliğin yükselmesi için AR-GE ve inovasyon alanında yatırım yapılması gerekmektedir (Lavopa & Szirmai, 2018). Orta gelirli ülkeler emek yoğun endüstrilerin olduğu düşük gelir grubu ile sermaye ve teknoloji yoğun endüstrilerin yoğun olduğu yüksek gelir grubu arasında yer almaktadır. Orta sınıf gelir payı, patentler, yabancı doğrudan yatırım girişleri ve verimlilik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir (Öztürk, 2016). Verimliliğin büyüme üzerindeki etkisinin bilimsel makale ve patentler kapsamında değerlendirildiği diğer çalışmaya göre nüfus, bilimsel makale ve patentler değişkenleriyle GSYH arasında asıl katkı bilimsel makale ve patentler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda eğitim ve araştırma-geliştirme orta gelir tuzağını yenmenin en iyi yoludur (Freeman, 2015).

Orta gelir tuzağının bileşenlerini oluşturan faktörler arasında AR-GE yatırımının ve inovasyonun yetersizliği, altyapı yetersizliği, emeğin yeterince mobil olmaması, beşeri sermaye düşüklüğü, kamu girişimleri, yolsuzluğun yüksek olması, düşük verimlilikteki endüstrilerin (tarım gibi) yaygınlığı vs. yer almaktadır. Bu değişkenler arasında büyüme üzerinde en çok etkisi olan değişken AR-GE harcamalarıdır onu takiben sağlık harcaması ve imalat sanayi gelmektedir (Tuğcu, 2015). Asya ülkelerinde GSYH ile kamu harcaması, yatırım harcaması, yüksek teknoloji ihracatı, beşeri sermaye, bağımlılık oranı değişkenleri arasındaki ilişki kapsamında Asya ülkelerinin orta gelir tuzağına yakalanmamak için ekonomilerini kaynak temelli büyümeden inovasyon temelli büyümeye dönüştürmesi gerekmektedir.

Reel GSYH ile eğitim ve teknoloji arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada eğitim artışı ile büyüme arasında doğrusal ve pozitif ilişki vardır, eğitim artınca imitasyona dayalı büyümeden inovasyona dayalı büyümeye geçilebilir, teknoloji ile büyüme arasında da pozitif bir ilişki vardır (Otsuka, Higuchi, & Sorobe, 2017). Üst orta gelirli ülkeler ile yüksek gelirli Asya ülkeleri ekonomik yapılarını karşılaştırmak suretiyle OGT'ye yakalanmamak için yapılması gerekenleri inceleyen başka çalışmada üst orta gelirli ülkelerin PISA skorlarının ve AR-GE'de çalışan teknik personel sayılarının düşük olduğu üzerinde durulmaktadır (Doner & Schneider, 2016).

Toplam faktör verimliliği gelir grubunun yükselmesinde önemli role sahiptir. Orta gelirli ülkeler toplam faktör verimliliğini sağlayamadıklarından OGT riski ile karşılaşmaktadır (Raiser, Wes, & Yılmaz, 2016). Toplam faktör verimliliğini etkileyen faktörler arasında beşeri sermaye, AR-GE, nüfus, düşük döviz kuru yer almaktadır. Orta gelirli ülkeler içinde büyümelerini artırıp yüksek gelire ulaşan ülkeler olduğu gibi büyümeleri durağan hale gelip orta gelir tuzağına yakalanma ihtimali olan ülkeler de vardır. Toplam faktör verimliliği ile gelir artışı arasında pozitif ve anlamlı ilişki belirlenmiştir. Beşeri sermaye ve AR-GE toplam faktör verimliliğinde pozitif ve anlamlı etkiye sahipken düşük nüfus ve düşük döviz kuru pozitif etkiye sahip, yaşam beklentisi ve dışa açıklığın istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Kim & Park, 2018).

Verimlilik konusuna yönelik başka bir yorum (Mueller, 2018) ise orta gelir tuzağını Avustralyan Sermaye teorisi ışığında incelemektedir. Avustralyan okulu girişimcilik ve sermaye yapısının temel rolleri ve optimizasyon üzerine odaklanmaktadır, Avustralya okuluna göre piyasaların serbestleştirilmesi, kamu payının azaltılması, girişimcilik uzun dönemde büyümenin temel dinamikleridir. Devletin ekonomideki ağırlığı nedeniyle ortaya çıkan düşük verimlilik orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerin temel özelliğidir. Avustralya okulu sermaye ve girişimciliğin önemli ancak uygulanan politikalarla büyümeyi hızlandırabileceğini düşünmektedir. Orta gelirli ülkeler düşük gelir grubundayken ucuz işgücü avantajı ile hızlı büyüme orta gelirdeyken yüksek gelirli ülkelerin teknoloji düzeyleri ile rekabet edememekte ve devletin ekonomideki payının yüksek olması onları tuzağa sürüklemektedir. Orta gelir tuzağına yakalanmamak için devletin ekonomideki payının ve bürokratik engellerin azaltılması diğer taraftan girişimciliğin artırılması gerekmektedir.

Demografi boyutunda (demography-driven) ise orta gelir tuzağının incelendiği çalışmaya göre Asya ülkelerinde 15-64 yaş arası nüfus yüksek olduğundan GSYH de yüksek belirlenmiştir. Diğer yandan beşeri sermayenin büyüme üzerinde pozitif etkisi nedeniyle Asya ülkelerinde doğurganlık oranı azalmaktadır. Doğurganlığın azalması GSYH üzerinde uzun dönemde ters U biçimli ilişkiye sahiptir. Doğurganlığın azalması kısa ve orta dönemde büyümeyi artırırken uzun dönemde çalışma çağındaki nüfusu azaltacağından büyümeyi durağan hale getirecektir (Ha & Lee, 2018). OGT'nin varlığını nüfus yapısı dinamikleriyle (demografi boyutu) yine Asya ülkeleri için analiz eden diğer bir çalışmaya göre Asya ülkelerinin GSYH'si nüfus yapısının (demographic dividends) değişmesi (yüksek doğum ve ölüm oranının olduğu kentsel-endüstriyel topluma geçiş nedeniyle çalışma çağındaki nüfusun artması, doğurganlık azaldığı için ailelerin çocuklarının eğitim ve sağlık harcamalarını artırması, kadınların çalışma yaşamına girmesi, yaş bağımlılık oranının azalması, tasarrufların artması, yatırım ve büyümeyi artırmaktadır) nedeniyle ABD GSYH'sine yakınsamaktadır. Nüfus yapısının yakınsaması ABD'ye yakınsamayı sağlamakta, nüfus yapısı uzun dönemde yakınsamadığında ki bu ABD'den iraksamak anlamına gelir bu durumda OGT ile karşılaştırılabilir. Uzun dönemde ekonomik yakınsama için yani OGT'ye yakalanmamak için nüfus yapısının yakınsaması gerekmektedir (Ha & Lee, 2016).

Dış ticaret ve endüstriyel üretim, imalat sanayi ve orta gelir tuzağına yönelik yapılan çalışmalar arasında Fitness-Complexity Method (FCM) ve Complex Index of Relative Development (CIRD) yöntemlerini kullanarak gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete hangi ürünleri ihraç ederek orta gelir tuzağından çıkabilecekleri araştırılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke grubuna yükselebilmeleri için endüstriyel yapılarını düşük kaliteli ürün üretiminden yüksek kaliteli ürün üretimine doğru değiştirmeleri gerekmektedir. Bunu başarılı bir şekilde gerçekleştiren ülkelerin yüksek gelire ulaştıklarını, gelişmiş ülkelerin endüstriyel yapılarının yüksek teknoloji ürün üretiminde yoğunlaştığı ancak gelişmekte olan ülkelerde yüksek teknoloji ürün üretimini gerçekleştirecek endüstriyel yapının olmayışı orta gelir tuzağına yakalanma ihtimallerini artırmaktadır. Çalışmada gelişmekte olan ülkelerin düşük kaliteli ürün üretiminden uzaklaşıp yüksek kaliteli ürün üretimine geçmesini önermemekte aksine ihracat sepetinde her iki ürün grubunun olması gerektiğine dikkat çekmektedir çünkü ürünler arası karşılıklı bağımlılığın olduğu yapılan araştırma ile gösterilmiştir (Zhou, Xiong, Li, & Liao, 2018). İmalat sanayi Kaldor'un belirttiği gibi büyümenin motoru olarak bilinmektedir çünkü dünya ihracat ve ithalatının büyük bir kısmını imalat malları oluşturmaktadır bu nedenle endüstrileşemeyen gelişmekte olan ülkeler orta gelir tuzağı ile karşılaşabilmektedir (Yülek, 2017). Endüstrileşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi

konusundaki başka bir yoruma göre ise endüstrileşme ekonomik büyümenin en önemli ayağıdır. İmalat sektörünün faydaları arasında hızlı teknolojik değişim, ölçek ekonomileri, küresel üretim ağlarına kolay entegrasyon sayılabilir. İmalat sanayinin gelişimi dış ticarete, ödemeler bilançosu açıklarını gidermede de fayda sağlar, imalat sanayinde istihdam arttıkça gayrisafi özel tasarruflar artar, teknolojik birikim hızlanır, yatırım ve sermaye birikimi sağlanır. Yapılan çalışma sonucuna göre imalat sanayinin katma değeri %3,98 (tarımın ise %1,91) belirlenmiş, imalat sektörünün daha fazla büyümesi daha fazla özel tasarruf oranı ve teknolojik birikim hızı ile ve diğer tüm sektörlerin hızlı büyümesi ile pozitif ve anlamlı ilişki içindedir (Su & Yao, 2017). İmalat sanayinin büyüme üzerindeki pozitif etkisinin olduğunu belirten diğer çalışma ise imalat sektörü ve emeğin verimliliği kapsamında değerlendirme yapmaktadır. Buna göre orta gelir tuzağında olan ve olmayan ülkelerde emeğin verimlilik artış oranları anlamlı bir şekilde farklıdır ve imalat sektörü verimlilik boşluğunun en önemli kısmını oluşturmaktadır. Emeğin verimliliğini artıran temel sektör imalat sektörüdür ve imalat sektörünün gelişimine bağlı olarak emek verimliliği ülkeler arasında farklılık göstermektedir (Yılmaz, 2016).

Altyapı yatırımları kapsamında orta gelir tuzağının incelendiği çalışmalarda altyapı yatırımları yüksek maliyetli ve büyük projeler olduğundan doğal monopollerdir ve çoğunlukla devlet tarafından gerçekleştirilir. Düşük gelirli ülke düşük verimliliğin olduğu tarım sektöründen yüksek verimliliğin olduğu imalat ve hizmet sektörüne geçerek orta gelir grubuna ulaşabilir ancak orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna ulaşabilmek için inovasyon ve teknolojik gelişimi sağlayacak yatırımların yapılması gerekmektedir. Bu anlamda altyapı yatırımları orta gelirli ülkelerin büyümelerinde önemli etkiye sahiptir. Altyapı stoku dağılımında alt orta gelirli ülkelerin düşük gelirli ülkelere, üst orta gelirli ülkelere de her iki grup ülkeden daha fazla altyapı stokuna sahip olduğu belirlenmiştir. Altyapı stoku ile büyüme arasında pozitif ilişki belirlenmiş, düşük gelirli ülkeler daha çok temel altyapı yatırımları (elektrik, su gibi) yaparken orta gelirli ülkeler bunun yanında ileri altyapı yatırımlarına (telekomünikasyon, internet ağları, mobil telefonlar gibi) da ağırlık vermektedir. Çalışma G.Kore'nin 1995 yılında eşığı aşmış yüksek gelir grubuna ulaşmasını bilgi iletişim teknolojileri (ileri altyapı yatırımları) yatırımlarını artırmasına bağlamaktadır ve gelişmekte olan ülkelerde bilgi iletişim teknolojileri yatırımlarının artırılmasının yüksek gelire ulaşmada etkisi olduğu belirtilmektedir (Abiad, Debuque-Gonzales, & Sy, 2018).

Ülke grupları arasında yüksek gelire geçişi engelleyen faktörlerin mukayese edilerek incelendiği çalışmalarda Malezya, Hindistan, Endonezya, Çin, Meksika, Brezilya, Kolombiya gibi Asya ve Latin Amerika ülkelerinin yüksek gelirli ülke olmalarını engelleyen faktörler üzerinde durulmakta ve politika önermesi yapılmaktadır. Buna göre Çin'de prodüktif büyüme, yatırım, üretim ve ihracata dayalı büyüme azalmaktadır. Malezya'da yüksek teknoloji üretim yetersizdir. Hindistan 2016 yılında Çin'in ekonomik büyümesini geçmesine rağmen bürokratik engellerin olması, emeğin mobilitesini engelleyen kanunların varlığı, bankacılık sektörünün başarısızlığı, özel sektör yatırımlarının yetersiz olması nedeniyle yüksek gelire ulaşamamıştır. Endonezya'da lojistik maliyetleri yüksek, eşitsiz gelir dağılımı, beşeri sermaye ve altyapı yetersizdir. Ele alınan bu Asya ülkelerinin ortak konusu ise verimliliğin düşük ve turizm gelirlerinin yetersiz olmasıdır. Brezilya, Meksika ve Kolombiya gibi Latin Amerika ülkelerinde ise yolsuzluk, gelir eşitsizliği, beşeri sermaye yetersizliği ve imalat sanayinin gelişmemiş olması büyümenin süreklilik kazanmasını engelleyen faktörlerdendir (Yusuf, 2017). Geçiş matrisi analizi ve parametrik olmayan sınıflama teknikleri kullanılarak yavaş ve hızlı büyüyen ülkelerde büyüme üzerinde etkili olan farklı değişkenlerin araştırıldığı çalışmaya göre düşük gelirli ülkelerin alt orta gelire geçme olasılığı %8, alt orta gelirli ülkelerin üst orta gelirli ülkelere geçme olasılığı %15, üst orta gelirli ülkelerin yüksek gelire geçme olasılığı ise %22 olarak belirlenmiştir. Ülkelerin büyümelerini etkileyen faktörler farklıdır. Büyümeyi etkileyen faktörler arasında; nüfus yapısı, cinsiyet oranı, beşeri sermaye, gelir eşitsizliği, doğal kaynaklar, küresel ekonomik çevre, altyapı, enflasyon oranı, GSYH içinde kamu borcu, reel veya finansal kriz sayısı gibi makroekonomik politikalar, ekonomik açıklık, finansal gelişme, politik istikrardan oluşmaktadır. Analiz sonuçlarına göre bu değişkenlerden orta gelirli ülkelerin

büyümlerinde en çok etki eden değişkenler nüfus yapısı, makro ekonomik çevre ve finansal gelişme olduğu belirlenmiştir (Han & Wei, 2017).

Diğer çalışma orta gelir tuzağına yakalanmamak için hızlı adımlarla ilerleyerek yüksek gelire ulaşılmasını sağlayan faktörleri analiz etmiştir. Güney Kore orta gelir grubuna ulaştıktan sonra hızlı adımlarla büyüyerek yüksek gelirli ülke konumuna ulaşmıştır. Bu yönüyle G.Kore ekonomik büyümenin farklı aşamalarında büyümeyi etkileyen faktörlerin analiz edilmesinde referans ülke olarak değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda büyüme ile 15-64 yaş arası nüfus, bağımlılık oranı, ticaret, ihracat ve kamu nihai tüketim harcaması arasında negatif ilişki belirlenmiştir ve büyüme ile kırsal nüfus, hizmet sektörünün katma değeri, sermaye birikimi arasında ise pozitif ilişki belirlenmiştir (Bien, Su, Wang, Chang, & Ming-Ru, 2016). Orta gelir tuzağının belirleyicilerini analiz ederken referans ülke olarak ABD'yi ele alan çalışmaya göre ise ticaret, yatırım nispi gelir büyümesi üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkiye sahipken enflasyon negatif ve marjinal olarak anlamlı ilişki içindedir. Bu çalışmaya göre ülkenin yatırım ve ticaretteki gücü ABD ekonomisine yakınsama hızını artırırken kamu harcamaları ve döviz kuru ile ABD'ye yakınsama arasında ilişki belirlenmemiştir (Arias & Wen, 2016).

BRICS ülkelerinin orta gelir tuzağından sakınması için kamunun ekonomideki büyüklüğünün azaltılması, serbest ekonomi ve açık ekonomi, makroekonomik istikrarın sağlanması (ulusal ve uluslararası krizler, enflasyon gibi) yani mali disiplinin oluşturulması, imalat sanayinin geliştirilmesi ekonomik özgürlüğün artırılması, toplam faktör verimliliği, sermaye birikimi ve demokratikleşmenin sağlanması gerekmektedir (Hartwell, 2018).

Gelir yakınsamasına dayalı çalışmalar ise ülkelerin hızlı mı yavaş mı büyüdüklerini belirleyip gelir sınıflaması için eşik değer belirlemeye çalışmıştır. Çalışmaya göre 1950 yılında 80 ülke düşük gelir grubundayken 2010'da 39'a 2013'te 37'ye düşmüş, 1950'de 35 ülke alt orta gelir grubundayken 2013'te 39 ülke alt orta gelir grubunda yer almıştır. 1950'de üst orta gelir grubunda 6 ülke varken 2013'te 15 ülke bu grupta yer almıştır. 1950'de yüksek gelir grubunda 3 ülke (Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri) varken 2013'te 33 ülke yüksek gelir grubunda yer almıştır. 1950-2013 döneminde düşük gelirli ülke grubunda kalan ülke grupları Asya, Latin Amerika, Sahraaltı Afrika'sından oluşmaktadır. 1950-2013 döneminde Avrupa ülkesi olmayıp yüksek gelire ulaşan ülkeler ise G.Kore, Singapur, Taipei (Doğu Asya Ülkeleri) ve Arjantin, Şili (Latin Amerika Ülkeleri) den oluşmaktadır (Felipe, Kumar, & Galope, 2017). Panel regresyon analizine dayalı gelir yakınsaması analizine göre fakir ülkeler daha hızlı büyüdükleri için daha hızlı yakınsamakta gelişme arttıkça yakınsama azalmaktadır (Shelburne, 2016). Koşulsuz gelir yakınsamasına dayalı diğer bir yakınsama analizi sonuçlarına göre ele alınan 28 üst orta gelirli ülkeden 15'inin yüksek gelire yakınsadığı 13'ünün de orta gelir tuzağına düşme tehlikesinde olduğu belirlenmiştir (Bozkurt, Sevinç, & Çakmak, 2016).

Geçiş matrisi kullanılarak alternatif nispi gelir grupları sınıflamasına dayalı çalışmaya göre ülkeler ABD gelirin 0,15'inden daha az gelirli, ABD gelirin 0,15-0,30 arasındakiler, ABD gelirin 0,30-0,45 arasındakiler, ABD gelirin 0,45-0,60 arasında olanlar ve ABD gelirin 0,60'ından daha fazla geliri olan ülkeler olarak sınıflandırılmıştır. Nispi gelir sınıflamasına göre 0,15-0,30 arasında nispi geliri olan ülkeler düşük orta gelirli, 0,30-0,45 arasında olanlar orta orta gelirli, 0,45-0,60 olanlar ise üst orta gelirli ülkelerdir. Üst orta gelirli ülkelerden yüksek gelir grubuna geçmede başarılı ülkeler İrlanda, Kore, Singapur, İspanya, Tayvan, Çin iken yüksek gelire geçmekte başarısız ülkeler Yunanistan, İsrail, Portekiz, Porto Riko'dur (Im & Rosenblatt, 2013).

Tablo 1. Literatür Özeti

Referans	Ülke Grubu, Data	Çalışma Yöntemi	Değişkenler	Bulgular
Paus (2009)	Latin Amerika Ülkeleri ve Çin	İnceleme	Düşük ve yüksek teknoloji ürünlerin ihracatı ve ithalatı ile GSYH	Çin'in ekonomik büyümesi ve Latin Amerika ülkeleriyle ticari ilişkileri sayesinde Latin Amerika ülkelerinin büyümlerini hızlandırıp orta gelir tuzağından çıkabilmeleri için yüksek verimliliğin olduğu alanlara yatırım yapması, AR-GE ve inovasyon geliştirici

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ORTA GELİR TUZAĞI: LİTERATÜR TARAMASI

				politikalar uygulaması gerekmektedir.
Gill ve Kharas (2009)	Doğu Asya Ülkeleri	İnceleme	GSYH, inovasyon, AR-GE, yolsuzluk, gelir dağılımı	Orta gelir tuzağına yakalanmamak için fiziki ve beşeri sermaye düzeyinin artırılması, rekabet geliştirici politikalar uygulanması, yolsuzluğun azaltılması, yüksek teknoloji ürün ihracatı, gelir dağılımında adaletin sağlanması gerekmektedir.
Im ve Rosenblatt (2013)	141 gelişmekte olan ülke, 1961-2011.	Geçiş Matrisi	Kişi başı GSYH ve ABD GSYH	Gelir grubu sınıflamasına göre ABD gelirin 0,15-0,30 arasındaki, ABD gelirin 0,30-0,45 arasındaki, ABD gelirin 0,45-0,60 arasında olanlar ve ABD gelirin 0,60'ından daha fazla geliri olan ülkeler olarak sınıflandırılmıştır. Nispi gelir sınıflamasına göre 0,15-0,30 arasında nispi geliri olan ülkeler düşük orta gelirli, 0,30-0,45 arasında olanlar orta orta gelirli, 0,45-0,60 olanlar ise üst orta gelirli ülkelerdir. Üst orta gelirli ülkelerden yüksek gelir grubuna geçmede başarılı ülkeler İrlanda, Kore, Singapur, İspanya, Tayvan, Çin iken yüksek gelire geçmekte başarısız ülkeler Yunanistan, İsrail, Portekiz, Porto Riko'dur
Freeman (2015)	34'ü OECD ülkesi ve Çin, Rusya ve Singapur'dan oluşan 37 ülke. 1981-2011.	Havuzlanmış Zaman Serisi ve Regresyon Analizi.	GSYH, nüfus, bilimsel makale ve patentler.	Eğitim ve teknoloji seviyesi yükseldikçe yüksek gelire ulaşma ihtimali artmaktadır. GSYH üzerinde bilimsel makale ve patentlerin etkisinin güçlü olduğu belirlenmiştir.
Tuğcu (2015)	26 orta ve yüksek gelirli ülke	Tek Taraflı Logit Model	21 gelişme belirleyicisi 7 gruba ayrılmış: eğitim, istihdam, enerji, sağlık, ticaret, bilgi ve üretimden oluşmaktadır.	Orta gelir tuzağından çıkmak ve yüksek gelire ulaşabilmek için eğitim, sağlık, AR-GE yatırımları artırılmalı, yüksek teknoloji ihracatı ve imalat sanayinin payının artırılması, beşeri sermaye düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir.
Lubis ve Saputra (2015)	Gelişmekte olan Asya ülkeleri,1997-2011.	Faktör Analizi ve Panel Regresyon (Sabit Etkiler) Analizi.	Kişi başı GSYH ile kamu harcaması, yatırım harcaması, yüksek teknoloji ihracatı, beşeri sermaye, bağımlılık oranı.	İncelenen Asya ülkeleri OGT'ye yakalanmamak için AR-GE harcamalarını artırarak inovasyonu geliştirmeli, beşeri sermaye düzeylerini artırmalı, verimliliğe dayalı (inovasyon) büyüme stratejisi benimsemelidir
Ha ve Lee (2016)	93 gelişmekte olan ülke (25'i Asya ülkesi), 1970-2011.	Panel Regresyon Analizi	Nüfus yapısı ve GSYH	Asya ülkeleri 1980'den beri ABD'ye yakınsamakta, Doğu ve Güney Doğu Asya ülkeleri daha hızlı yakınsamaktadır. Kore,

				Singapur, Çin ve Hong Kong diğer Doğu Asya ülkelerinden daha fazla yakınsamakta, Vietnam, Malezya ve Tayland gibi G.Doğu Asya ülkeleri Doğu Asya ülkelerinden daha yavaş yakınsamaktadır. Uzun dönemde yüksek gelire ulaşabilmek için nüfus yapısı yakınsamalıdır. Diğer taraftan Asya ülkelerinde nüfusun yüksek doğurganlığı nedeniyle nüfus yapısı kaynaklı orta gelir tuzağı olasılığı bulunmaktadır.
Doner ve Schneider (2016)	Brezilya, Meksika, Arjantin, Kolombiya, Peru (Latin Amerika ülkeleri), Tayland, Malezya (G.Doğu Asya), G.Afrika ve Türkiye'den oluşan üst orta gelirli ülkeler ile Hong Kong, Kore, Singapur, Tayvan gibi yüksek gelirli ülkeler.	İnceleme	Eğitim, AR-GE, gelir dağılımı, yabancı doğrudan yatırım.	Çalışılan üst orta gelirli ülkelerde gelir eşitsizliği, yetersiz yabancı doğrudan yatırımlar, düşük PISA skorları ve AR-GE'de çalışan teknik personel sayısı yetersizdir bu nedenle eğitim kalitesini AR-GE faaliyetlerini yükseltecek politikalar uygulamak gerekmektedir.
Shelburne (2016)	210 gelişmemiş, gelişmekte ve gelişmiş ülke, 1950-2015.	Panel Regresyon Analizi	Kişi başı GSYH	210 ülkenin %41'inin yakınsadığı, %25'inin büyümesinin durağan hale geldiği, %17'sinin hızlı büyüdüğü, %17'sinin ise çöktüğü belirlenmiştir.
Yılmaz (2016)	Orta gelir tuzağında yer almayan ülkeler Kıbrıs, Yunanistan, Portekiz, Hong Kong, Japonya, Kore, Singapur ve Tayvan ile 28 orta gelir tuzağındaki ülkeler Cezayir, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cum., Ekvator, El Salvador, Fiji, Gabon, Guatemala, Honduras, İran, Ürdün, Malezya, Mauritius, Meksika, Namibya, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Romanya, G.Afrika, Suriye, Türkiye ve Uruguay'dan oluşmaktadır. 1950-2005.	Shift-Share Analizi (Ayrıştırma Analizi)	Düşük produktiviteli sektörlerden yüksek produktiviteli sektörlere ayrıştırılan 9 sektör ile toplam emek verimliliği artışı.	Emeğin verimliliğinin artış oranı ülkeler arasında farklılık göstermekte, imalat sektörünün gelişmişliği ise emeğin verimliliğinin belirleyicisidir. Ortalama emek verimlilik artışı orta gelir tuzağında olmayan ülkelere %4,37 iken orta gelir tuzağındaki ülkelere %1,93'tür, aradaki fark imalat sektörünün gelişmişliğinden kaynaklanmaktadır.
Öztürk (2016)	76 düşük, orta ve yüksek gelirli ülke, 1980-2012.	Sabit Etkiler Regresyon Analizi ve Tek Taraflı Logit (Binary Logit) Model.	Kişi başı GSYH, orta sınıf gelir payı (harcanabilir gelir), patentler (inovasyon ölçümü olarak), yabancı doğrudan yatırım girişleri, emek verimliliğinden oluşmaktadır. Kontrol değişkenleri; okuryazar oranı, yaşam beklentisi, lise okul sayısı, doğurganlık oranı, kalite indeksi, yolsuzluk indeksi kontrolü, politik istikrar indeksi, enflasyon, tasarruflar, kamu etkinliğinden oluşmaktadır.	Orta sınıf gelir payı, patentler, yabancı doğrudan yatırım girişleri ve verimlilik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Kontrol değişkenlerinden enflasyon oranı ile kişi başı GSYH arasında negatif ve anlamlı ilişki varken diğer değişkenlerle kişi başı GSYH arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır. Yapılan tek taraflı logit modeline göre 11 orta gelirli ülkenin 8'i (Hong Kong, İrlanda, İsrail,

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ORTA GELİR TUZAĞI: LİTERATÜR TARAMASI

				S.Arabistan, Slovenya, G.Kore, İspanya ve Tayvan) yüksek gelire geçmiştir. Orta gelir tuzağından kaçınmak için orta sınıfın gelir payı, yatırımlar, inovasyon ve teknoloji yatırımları, toplam faktör verimliliği artırılmalıdır.
Bozkurt vd. (2016)	Üst orta gelirli 28 ülke, 1982-2012.	Koşulsuz Gelir Yakınsaması Analizi ve Durbin Hausman Eşbütünlüme Testi	Kişi başı GSYH, bağımlılık oranı, enflasyon oranı, ilköğretimde okullaşma oranı, sermaye stoku/GSYH, yurtiçi tasarruf/GSYH, dışa açıklık oranı, özgürlük indeksi ve telefon ağı.	Gelir yakınsaması sonuçlarına göre 15 ülke yüksek gelire yakınsamakta 13 ülke ise OGT'ye yakalanma riski taşımaktadır. Panel eşbütünlüme tahmincisi sonuçlarına göre ise GSYH ile bağımlılık oranı arasında, sermaye stoku ve enflasyon oranı arasında negatif ve anlamlı ilişki vardır. Diğer değişkenlerle GSYH arasındaki ilişki ülkelere göre değişebilmektedir.
Bien vd. (2016)	Brezilya, Malezya, Meksika, Şili ve Güney Kore.	Quartile Regresyon Modeli	Kişi başı GSMH, 15-64 yaş arası nüfus, sermaye birikimi, kamu nihai tüketim harcaması, ticaret, kırsal nüfus, hizmet sektörü katma değer, bağımlılık oranı ve ihracattan oluşmaktadır.	Büyüme ile 15-64 yaş arası nüfus, bağımlılık oranı, ticaret, ihracat ve kamu nihai tüketim harcaması arasında negatif ilişki belirlenmiştir ve büyüme ile kırsal nüfus, hizmet sektörünün katma değeri, sermaye birikimi arasında ise pozitif ilişki belirlenmiştir. Diğer taraftan ülkelere bu değişkenlerin büyüme üzerindeki etkisi değişiklik gösterebilmektedir.
Arias ve Wen (2016)	107 düşük, orta ve yüksek gelirli ülke, 1950-2011.	Korelasyon Analizi	ABD ile GSYH açığı, ithalat ve ihracat payı, yatırım payı, döviz kuru, kamu harcaması ve enflasyon.	Ticaret, yatırım nispi gelir büyümesi üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkiye sahipken enflasyon negatif ve marjinal olarak anlamlı ilişki içindedir. Bu çalışmaya göre ülkenin yatırım ve ticaretteki gücü ABD ekonomisine yakınsama hızını artırırken kamu harcamaları ve döviz kuru ile ABD'ye yakınsama arasında ilişki belirlenmemiştir. ABD ile gelir boşluğunu kapatan ülkeler ABD'ye yakınsayabilir aksi halde OGT'ye düşebilir.
Raiser vd. (2016)	Polonya ve Türkiye	İnceleme	Toplam faktör verimliliği ile GSYH	Polonya ve Türkiye'nin orta gelir tuzağı tehdidi yaşamaması ve daha yüksek büyüme oranlarına ulaşabilmeleri için toplam faktör verimliliğini artıracak şekilde büyümek gerekmektedir. Orta gelirli ülkeler yüksek yatırım, inovasyon, yüksek teknoloji kısaca

				toplam faktör verimliliğini sağlayamadıklarından büyüme durağanlaşması tehdidi ile karşılaşmaktadır.
Otsuka vd. (2017)	12 Doğu Asya Ülkesi (Singapur, Japonya, Tayvan, Güney Kore, Çin gibi yüksek gelirli ülkeler ile Malezya, Tayland, Endonezya, Filipinler, Vietnam, Laos ve Kamboçya gibi orta ve düşük gelirli ülkelerden oluşmaktadır), 1950-2015.	Panel Veri Analizi (OLS)	Eğitimde okullaşma yılı, patent başvurusu ve GSYH	Orta gelir tuzağından çıkmak için ülkelerin beşeri sermaye, AR-GE artırıcı politikalarla büyüme basamaklarını hızlı tırmanacağı vurgulanmaktadır.
Yusuf (2017)	Malezya, Hindistan, Endonezya, Çin, Meksika, Brezilya, Kolombiya gibi Asya ve Latin Amerika ülkeleri	İnceleme	AR-GE, beşeri sermaye, fiziki altyapı yatırımları, yabancı doğrudan yatırımlar ile GSYH	Orta gelir tuzağından çıkmak için özel sektörün etkinliğinin artırılması, beşeri sermaye düzeyinin yükseltilmesi, AR-GE harcamalarının artırılarak inovasyon düzeyinin yükseltilmesi, yabancı doğrudan yatırımların ülkeye girişini hızlandıracak politikaların uygulanması, fiziki altyapı yatırımlarının artırılması gerekmektedir.
Han ve Wei (2017)	107 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, 1960-2010.	Geçiş Matrisi Analizi (Transition Matrix Analysis) ve Parametrik Olmayan Sınıflama Tekniği	Nüfus yapısı, cinsiyet oranı, beşeri sermaye, gelir eşitsizliği, doğal kaynaklar, küresel ekonomik çevre, altyapı, enflasyon oranı, GSYH içinde kamu borcu, reel veya finansal kriz sayısı gibi makroekonomik politikalar, ekonomik açıklık, finansal gelişme, politik istikrar ve GSYH.	Nüfus yapısı, cinsiyet oranı, GSYH içinde kamu borcu, reel veya finansal kriz sayısı, finansal gelişmenin orta gelirli ülkelerin büyümelerine daha çok etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Su ve Yao (2017)	158 gelişmekte olan ülke, 1950-2013.	Panel Granger Nedensellik, Pearson Korelasyon ve Spearman Rank Korelasyon.	İmalat sanayi ile GSYH	Gelişmekte olan ülkelerde imalat sektörü büyümenin temel anahtarı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İmalat sektörünün hızlı büyümesi diğer sektörlerin büyümesini de hızlandırarak daha yüksek katma değer sağlamaktadır.
Felipe vd. (2017)	124 düşük, orta ve yüksek gelirli ülke, 1950-2013.	Polychoric Korelasyon	Kişi başı GSYH.	Çalışma gelir sınıflaması için eşik değer belirleme amacıyla hazırlanmıştır. Gelir grupları arasında geçiş için belirlenen eşik yıl kapsamında alt orta gelire geçiş için ortalama 55 yıl, üst orta gelire geçiş için 15 yıl eşik yılı olarak belirlenmiştir. Çalışılan ülke grubunda çok az ülkede gelir grupları arasındaki geçişin yavaş olduğu dolayısıyla ele alınan ülke grubu için orta gelir tuzağı kavramını reddetmektedirler.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ORTA GELİR TUZAĞI: LİTERATÜR TARAMASI

Yülek (2017)	Bir grup gelişmiş ve gelişmekte olan ülke	İnceleme	Endüstrileşme ve GSYH	Endüstrileşme ve endüstriyel politikalar gelişmekte olan ülkelerde durağan olan büyümenin sürekli olmasını sağlayarak orta gelir tuzağından çıkmada önemli rol oynamaktadır. Nitekim endüstrileşme beşeri sermaye düzeyini yükseltmekte, AR-GE çalışmalarını hızlandırmakta, rekabeti ve toplam faktör verimliliğini artırarak büyümeyi hızlandırmaktadır
Lavapo ve Szirmai (2018)	114 ülke, 1960-2014	Dengesiz Panel Veri Analizi	Kişi başı GSMH, emeğin sektörel dağılımı ve emeğin verimliliği	Orta gelir tuzağına yakalanmış ülkelerde modern sektör önemli paya sahiptir ancak asıl sorun teknoloji boyutunda gözlemlenmektedir. Modern sektörlerde teknolojik açık kapatılmadıkça OGT'den çıkamayacaklardır. Modern sektörde AR-GE yatırımları yüksek gelire geçişi hızlandıracaktır.
Mueller (2018)	Gelişmekte olan ülkeler	İnceleme	Kamunun ekonomideki büyüklüğü, serbestleşme, GSYH	Uzun dönem ekonomik büyüme için kamunun ekonomideki payı azaltılmalı, serbestleşme, girişimcilik artırılmalıdır.
Hartwell (2018)	BRICS ülkeleri	İnceleme	GSYH, kamu büyüklüğü, serbest piyasa ekonomisi, yatırım, ekonomik özgürlük, imalat sanayi	BRICS ülkelerinin OGT'ye düşmemesi için kamunun ekonomideki büyüklüğünün azaltılması, serbest ekonomi, makroekonomik istikrarın sağlanması, imalat sanayinin geliştirilmesi ekonomik özgürlüğün artırılması gerekmektedir.
Radosevic ve Yoruk (2018)	42 orta ve yüksek gelirli ülke, 2007-2013	Composite Index	İşte eğitim, patent başvuruları, AR-GE harcamaları, AR-GE alanında çalışan araştırmacı ve teknisyenler, bilimsel makaleler, araştırma kurumlarının kalitesi, AR-GE alanında üniversite sanayi işbirliği, 25 yaş üzeri ortalama okullaşma oranı, eğitim kalitesi, eğitime ve araştırmaya ulaşılabilirlik, bilim insanları ve mühendis sayısı, internet kullanımı, gayri safi sabit sermaye yatırımı, patent başvuruları, firma düzeyinde teknoloji içselleştirilmesi, ihracat içinde yüksek teknoloji ürünlerin payı, yabancı doğrudan yatırım giriş ve çıkışları	Orta gelirli ülkelerin yüksek gelir grubuna geçebilmeleri için AR-GE düzeyleri yükseltilmeli, yüksek teknoloji ürünler üretilmeli, yüksek teknoloji ve AR-GE kaynaklarını kullanacak beşeri sermaye yaratılmalı, teknolojik yenilik ve değişime uyum sağlayacak fiziki altyapının oluşturulması gerekmektedir.

Medina (2018)	Doğu Asya Ülkeleri ve Latin Amerika Ülkeleri	İnceleme	Eğitim ve AR-GE harcamaları	AR-GE harcamalarının maliyetinin yüksek olması dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde AR-GE yatırımları düşük düzeyde kalmakta ve bu nedenle hızlı büyüyememektedirler.
Zhou,Xiong vd. (2018)	Brezilya, İspanya, Güney Afrika, Filipinler, Singapur, Güney Kore, 1962-2000.	Fitness-Complexity Method (FCM) ve Complex Index of Relative Development (CIRD)	Uluslararası ticarete kullanılan ihrac ürünleri	Gelişmekte olan ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmamak için endüstriyel yapılarını yüksek teknoloji ürün üretecek şekilde yeniden yapılandırması gerekmektedir.
Estrada vd. (2018)	107 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	İnceleme	Teknolojik ilerleme, beşeri sermaye, inovasyon	Gelişmekte olan ülkelerin teknolojik gelişmişlik düzeylerini yükseltmesi, beşeri sermaye düzeylerini artırması, inovasyon politikalarıyla verimliliklerinin artması, finansal gelişmişlik düzeylerinin artması halinde yüksek gelire ulaşabileceklerdir.
Ha ve Lee (2018)	178 Doğu, Güney ve Güney Doğu Asya Ülkeleri, 1970-2014	Panel Veri Analizi (Sabit Etkiler-Rassal Etkiler)	Doğurganlık, 15-64 yaş arası nüfus, GSYH	Doğurganlığın azalması kısa ve orta dönemde büyümeyi pozitif etkilerken uzun dönemde çalışma çağındaki nüfusu azaltarak büyümeyi durağan hale getirmektedir. Çin ve Tayland doğurganlığın azalması nedeniyle OGT'ye yakalanma riski taşımaktadır.
Abiad vd. (2018)	Bir grup düşük ve orta gelirli ülke	Panel Regresyon Analizi	Temel ve ileri altyapı yatırımları, GSYH	Gelişmekte olan ülkeler daha çok temel altyapı yatırımları yapmaktadır, ileri alt yapı yatırımları ile GSYH arasında pozitif ilişki vardır. Orta gelirli ülkeler yüksek gelire ulaşmak için ileri altyapı yatırımlarını artırmalıdır.
Kim ve Park (2018)	Bir grup orta gelirli ülke, 1975-2014.	Panel Veri Analizi (OLS ve Sabir Etkiler)	Beşeri sermaye, AR-GE, nüfus, döviz kuru ve GSYH	Orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülke grubuna ulaşabilmeleri için beşeri sermaye, AR-GE, inovasyon gibi soyut sermaye artırıcı politikalara ağırlık vermeleri gerekmektedir.

Kaynak: Tarafımızca derlenmiştir.

Yapılan çalışmaların temel örneklemi Latin Amerika ülkeleri, Asya ülkeleri, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Kullanılan değişkenlerin çalışmalarda ortak bulguları ise; AR-GE harcamaları, eğitim harcamaları, yüksek teknoloji ürün ihracatı, adil gelir dağılımı, bilimsel makale ve patentler, imalat sanayi, doğrudan yabancı yatırım girişleri, dış ticaret, yatırımlar, alt yapı yatırımları ile büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğu yolsuzluk, enflasyon, bağımlılık oranı, kamunun ekonomideki payı ile büyüme arasında negatif ilişkinin olduğu yönündedir. Çalışmaların çoğunluğu teknoloji, AR-GE, eğitim, beşeri sermaye, yüksek teknoloji ihracatı üzerine odaklanmakta ve bu değişkenlerin büyümenin temel dinamikleri olduğu konusunda fikir birliği içerisindedir.

5. Sonuç

Gelişmekte olan ülkelerin hızlı büyüme performansını yakalayamaması sonucu büyümenin orta gelir seviyesi etrafında hareket etmesi orta gelir tuzağı olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla orta gelir tuzağı gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir sorundur. Çalışma orta gelirli ülkelerin karşılaştıkları bu sorunlar çerçevesinde bu alanda yapılmış Web of Science ve EBSCO-DOAJ'da taranan uluslararası makale ve kitap incelemelerinin ayrıntılı incelenip derlenmesi suretiyle oluşturulmuştur. Yapılan çalışmaların incelenerek orta gelir tuzağında ülkelerin olup olmadığı, orta gelir tuzağına yakalanmayı hangi faktörlerin etkilediği, orta gelir tuzağından çıkmak için yapılması gerekenler ve gelişmekte olan ülkeleri yüksek gelire ulaştıracak politikalar konusunda ortak fikir vermesi amaçlanmıştır. Orta gelir tuzağına yakalanmaya yol açan faktörler ve orta gelir tuzağından çıkmak için yapılması gerekenlerin birbirine entegre olduğu görülmektedir. Orta gelir tuzağına yakalanmaya yol açan faktörlerde iyileştirme kaydedildiğinde orta gelir tuzağından çıkılabilecektir. Orta gelir tuzağına yol açan ortak faktörler arasında düşük sermaye ve yatırım, kamunun ekonomideki payının yüksek olması, AR-GE harcamalarının ve eğitim harcamalarının düşük olması, inovasyon kapasitesi ve toplam faktör verimliliğinin yetersiz olması, beşeri sermaye düzeyinin düşük olması, ihracatın temel kaynaklarını yüksek teknoloji ürünlerin oluşturması orta ve yüksek teknoloji ürün üretiminde uzmanlaşmama nedeniyle bu ürünlerin ithal edilmesi, bağımlılık oranının yüksek olması, yüksek enflasyon, makro ekonomik istikrarsızlık, endüstriyellememe, fiziki ve ileri altyapı yatırımlarının yetersiz oluşu, yolsuzluğun yüksek olması sayılabilmektedir. Bu dinamiklerden büyüme üzerinde en fazla pozitif etkisi olduğu çoğu çalışma tarafından da vurgulandığı gibi AR-GE harcamaları, beşeri sermayenin yüksek olması, yüksek teknoloji ihracatı, endüstrileşme, toplam faktör verimliliğidir. Gelişmekte olan ülkelerin yüksek gelirli ülke konumuna gelebilmeleri için kaynak temelli büyümeden bilgi, teknoloji, inovasyon temelli (toplam faktör verimliliği odaklı) büyümeye geçilmesi yani ekonomik, sosyal ve kurumsal olarak yapısal dönüşüm politikalarının uygulanması gerekmektedir. Bunu sağlayabilmenin yolu ise ekonominin tüm alanlarında bilgi, teknoloji yoğunluğunu artırmaktan geçmektedir.

Yapılan çalışmaların da ortak bulguları kapsamında gelişmekte olan ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmaması ve yüksek gelir grubuna ulaşabilmesi için ekonomik yapının bütününde toplam faktör verimliliğini artıracak (ölçeğe göre artan getiri, bilgi ve teknolojiye dayalı büyüme) şekilde büyümek gerekmektedir. Toplam faktör verimliliği gelirin daha hızlı artmasını sağlayarak orta gelir seviyesinde sıkışmasını engellemektedir.

Gelişmekte olan ülkelere orta gelir tuzağının ortak belirleyicilerini tespit etmede genel kanı oluşturan bu sistematik incelemenin gelecekte yapılacak çalışmalarda hangi parametrelerin dikkate alınması gerektiği konusunda yol göstereceği düşünülmektedir. Bu sistematik inceleme taranan veri tabanlarında 31 yayın ve gelişmekte olan ülkeler ile sınırlandırılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda taranan veri tabanları haricindeki ve tek ülkeli çalışmaların da dikkate alınarak çalışmanın genişletilmesi önerilebilir.

REFERANSLAR

- Abiad, A., Debuque-Gonzales, M., & Sy, A. L. (2018). The Evolution and Impact of Infrastructure in Middle Income Countries: Anything Special? *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol.54, Issue.6, 1239-1263.
- Arias, M., & Wen, Y. (2016). Relative Income Traps. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, Vol.98, Issue.1, 41-60.
- Bien, Y.-H., Su, Y. M., Wang, Y.-C., Chang, C.-H., & Ming-Ru, Z. (2016). Study on Dynamic Factors Striding Across the Middle Income Trap-Transnational Empirical Analysis Based on Quartile Regression. *Journal of Statistics and Management Systems*, 19:1, 107-118.
- Bozkurt, E., Sevinç, H., & Çakmak, E. (2016). Orta Gelir Tuzağı: Üst Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış*, Cilt.16, Sayı.2, 379-394.

- Doner, R. F., & Schneider, B. R. (2016). The Middle Income Trap: More Politics than Economics, Vol.68, Issue.4. *World Politics*, 608-644.
- Estrada, G., Han, X., Park, D., & Tian, S. (2018). Asia's Middle Income Challenge: An Overview. *Emerging Markets Finance & Trade*, Vol.54, Issue.6, 1208-1224.
- Felipe, J., Kumar, U., & Galope, R. (2017). Middle Income Transitions: Trap or Myth? *Journal of the Asian Pacific Economy*, Vol.22, Issue.3., 429-453.
- Freeman, R. B. (2015). Knowledge, Knowledge.....Knowledge for My Economy. *KDI Journal of Economic Policy*, 37:2, 1-21.
- Gill, Í., & Kharas, H. (2009). Gravity and Friction in Growing East Asia . *Oxford Review of Economic Policy*, Vol.25, Number.2, 190-204.
- Ha, J., & Lee, S. H. (2016). Demographic Dividend and Asia's Economic Convergence Towards the US. *The Journal of the Economics Ageing*, Vol.8, 28-41.
- Ha, J., & Lee, S. H. (2018). Population Aging and the Possibility of a Middle Income Trap in Asia. *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol.54, Issue.6, 1225-1238.
- Han, X., & Wei, S. J. (2017). Re-Examining the Middle Income Trap Hypothesis(MITH): What to Reject and What to Revive? *Journal of International Money and Finance*, Vol.73., 41-61.
- Hartwell, C. (2018). Old Wine and New Bottles: A Critical Appraisal of the Middle Income Trap in BRICS Countries. *Russian Journal of Economics*,4, 133-154.
- Im, F. G., & Rosenblatt, D. (2013). Middle Income Traps. *Policy Research Working Paper*, 6594, 1-40.
- Kim, J., & Park, J. (2018). The Role of Total Factor Productivity Growth in Middle Income Countries. *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol.54, Issue.6, 1264-1284.
- Lavopa, A., & Szirmai, A. (2018). Structural Modernisation and Development Traps: An Empirical Approach. *World Development*, 112, 59-73.
- Lubis, R. F., & Saputra, P. M. (2015). The Middle Income Trap: Is There a Way out for Asian Countries? *Journal of Indonesian Economy and Business*, Vol.30, Number 3, 273-287.
- Medina, L. R. (2018). Reviewed Innovation and Inclusion in Latin America: Strategies to Avoid the Middle Income Trap. *Latin America Policy*, Vol:9, Issue:1, 169-175.
- Mueller, A. P. (2018). The Middle Income Trap in the Perspective of the Austrian Capital Theory. *Interdisciplinary Journal of Philosophy, Law and Economics*, 1-26.
- Otsuka, K., Higuchi, Y., & Sorobe, T. (2017). Middle Income Traps in East Asia: An Inquiry into Causes for Slowdown in Income Growth. *China Economic Review*, Vol.46., 3-16.
- Öztürk, A. (2016). Examining the Economic Growth and the Middle Income Trap from the Perspective of the Middle Class. *International Business Review*, Vol.25, Issue.3, 726-738.
- Paus, E. (2009). The Rise of China: Implications for Latin American Development. *Development Policy Review*, 27:4, 419-456.
- Radosevic, S., & Yoruk, E. (2018). Technology Upgrading of Middle Income Economies: A New Approach and Results. *Technological Forecasting & Social Change*, 129, 56-75.
- Raiser, M., Wes, M., & Yılmaz, A. (2016). Beyond Convergence: Poland and Turkey en Route to High Income. *Central Bank Review*, Vol.16, 7-17.
- Shelburne, R. C. (2016). Long Run Economic Growth: Stagnations, Explosions and the Middle Income Trap. *Global Economy Journal*, Vol.16, Issue.3, 433-458.
- Su, D., & Yao, Y. (2017). Manufacturing As The Key Engine of Economic Growth for Middle Income Economies. *Journal of the Asia Pacific Economy*, Vol.22, Issue.1, 47-70.
- Tuğcu, C. T. (2015). How to Escape the Middle Income Trap: International Evidence from a Binary Dependent Variable Model. *Theoretical and Applied Economics*, Vol.XXII, No.1, 49-56.
- Yılmaz, G. (2016). Labor Productivity in the Middle Income Trap and the Graduated Countries. *Central Bank Review*, Vol.16, Issue.2, 73-83.
- Yusuf, S. (2017). Middle Income Countries: Trapped or Merely Slowing. *Asian-Pacific Economic Literature*, Vol.31, Issue.2, 19-29.
- Yülek, M. A. (2017). On the Middle Income Trap, The Industrialization Process and Appropriate Industrial Policy. *Journal of Industry Competition & Trade*, Vol.17, Issue.3, 325-348.

Zhou, M. Y., Xiong, W. M., Li, X. Y., & Liao, H. (2018). The Middle Income Trap and The Coping Strategies From Network-Based Perspectives. *Entropy, Vol.20, Issue.10*, 1-14.